

kontakter på vetenskapens och kulturens område och även den utbildningshistoriskt intresserade kan ha glädje av den eftersom Cederschiöld då och då ger insyn i sin verksamhet som läroverksföreståndare i Göteborg.

Detta är med andra ord ett gediget arbete och en källa som säkert kommer att finna sina användare, även bland svenska historiker. Det höga priset gör dock att boken nog främst kommer att användas på bibliotek, då nästan 1 000 kronor lär vara i högsta laget för alla utom den som forskar uteslutande om Cederschiöld, Gering eller Mogk.

Uppsala universitet

ANDREAS ÅKERLUND

Artur Szulc, *I skuggan av Auschwitz: Förintelsen, 1939–45* (Lund: Historiska Media 2015). 256 s.

Frågan om den polska antisemitismens historia under andra världskriget har aktualiserats av Polens nuvarande regering som kom till makten hösten 2015 under ledning av partiet Lag och rättvisa (PiS). Under våren 2016 visades den polska regissören Pawel Pawlikowskis film *Ida* (som vunnit en Oscar det föregående året för bästa utländska film) med ett budskap om att polacker inte förföljde utan hjälpte judar. Den amerikansk-polske historikern Jan Tomas Gross hotades med att fråntas den hedersutmärkelse han mottagit för sin forskning om bland annat massakern i byn Jedwabne i början av juli 1941. Under en minnesceremoni i byn i juli 2016 tillkännagav den av regeringen utnämnda chefen för det "Nationella institutet för hågkomst" (IPN) Jaroslav Szarek att tyskar bar ansvaret för massakern, trots att IPN tidigare slagit fast att förövarna var polacker.

Året före dessa utspel publicerades Artur Szulcs *I skuggan av Auschwitz: Förintelsen, 1939–45*. Boken är en välskriven och lättillgänglig genomgång av Förintelsens historia på de territorier som innan andra världskrigets utbrott hörde till Polen, inklusive den tidigare Fria staden Danzig. Szulc leder läsaren med säker hand genom en uppsjö av vittnesmål och tidigare forskning på området. När Szulc är som bäst erbjuder hans nedslag i Förintelsens topografi ett slags lokala närbilder av det nazistiska folkmordet. Förtrycket av icke-judiska polacker framstår som en tragedi i sin egen rätt och som den bakgrund mot vilken det extrema förintelseprojektet blir än mer tydligt. Överlag har Szulc gjort ett imponerande arbete med att väva samman ett narrativ av vittnesmål och forskning. Han har den nödvändiga distansen till lokala historier och enskilda levnadsöden för att göra detta på ett informativt och upplysande vis.

Szulcs fokus på Polen leder dock till vissa problem. Förintelsen berörde hela nazidominerade Europa och en geografisk avgränsning av detta slag gör det än viktigare att träffa rätt med avseende på denna större kontext. Samspelet mellan centrala direktiv och lokala initiativ framkommer i Szulcs framställning men ett fokus på Polen blir här begränsande snarare än klargörande. Avgörande initiativ togs i generalguvernementet och de områden som inkorporerats i Tyskland men händelseutvecklingen i andra östeuropeiska områden förtjänar större utrymme som historisk bakgrund.

Vidare tycks Szulc överskatta betydelsen av Wannsee-konferensen i januari 1942 som ett "klartecken till förintelsen" (s. 53). Han är medveten om att det inte går att urskilja ett enskilt beslut av detta slag och att förföljelsernas eskalering mot totalt folk mord påbörjades under hösten 1941. Som han skriver var Wannsee ett sätt för SS att involvera andra myndigheter i utrotningen av judar och att samordna redan pågående processer. Detta gör hans tolkning än mer tvivelaktig. Det bör dessutom understrykas att deltagarna vid Wannsee inte var tillräckligt högt uppsatta för att fatta ett så pass viktigt beslut.

En mer allvarlig invändning gäller den inledningsvis nämnda frågan om polsk antisemitism. Szulc har uppenbarligen valt att gestalta Förintelsen som ett tyskt projekt – vilket den var – som utfördes av tyska förövre, vilket långt ifrån alltid var fallet. Det brukar med rätta sägas att man ska kritiseras för det man gjort och inte för det man inte gjort. Men i en bok med fokus på Polen och Förintelsen går frågan om polskt judehat knappast att undvika och det hade varit på sin plats med ett samlat grepp om denna fråga, i likhet med det utmärkta kapitlet om omvärldens kännedom om Förintelsen. Frågan om polsk antisemitism höjs aldrig till den nivå som Szulc ägnar åt de tyska förövernars agerande och detta leder till ett beklagligt analytiskt underskott.

Därmed inte sagt att Szulc förnekar förekomsten av polsk antisemitism. Han nämner polacker som jagade judar som gömde sig i skogar, städer och på landsbygden, men balanserar detta med exempel på altruistiskt agerande utan att man som läsare får förståelse för vad forskningen säger om proportionerna. Man blir helt enkelt utlämnad till källor som framställer polacker som likgiltiga eller försiktigt hjälpsamma i sina kontakter med flyende judar, men inte öppet fientliga. Frånvaron av ett analytiskt perspektiv leder till en för polsk historieskrivning klassisk och problematisk bild där det – med undantag för de hjältar som bistod och det fåtal som angrep judar – går vattentäta skott mellan judisk och polsk historia under andra världskriget.

Szulc berör i förbigående massakern i Jedwabne och pogromen i Kielce i juli 1946, men ger intrycket att dessa händelser främst berodde på nazistisk påverkan respektive kommunistiskt styre. Kriget och den tyska ockupa-

tionsmakten spelade givetvis en avgörande roll i det förstnämnda fallet, men antisemitiska uppfattningar var av betydelse för bägge dessa händelser. I Jedwabne bidrog uppfattningen att byns judiska befolkning välkomnat och dragit nytta av den sovjetiska ockupationen till en ytterst bestialisk pogrom. I Kielce var upptakten ett falskt rykte om att judar hade kidnappat en kristen pojke.

Jedwabne var dessutom inte den enda platsen där den tyska ockupationsmakten utan större svårigheter kunde utlösa lokala massakrer. Tre dagar tidigare genomförde polska invånare på tysk uppmaning en massaker i det närliggande Radziłów. Dessa två byar låg i en region i östra Polen där tysk och sovjetisk ockupation avlöste varandra, vilket i kombination med lokal antisemitism och tysk påverkan skapade förutsättningar för extremt våld. Samtidigt förtjänar den lätthet med vilken polacker kunde förmås att massakrera sina judiska grannar och landsmän på det mest bestialiska vis större uppmärksamhet. Detsamma gäller de pogromer som ägde rum efter kriget i Rzeszów i juni 1945, i Kraków i augusti 1945 och i Kielce.

Under de senaste åren har en rad forskare från både Polen och Nordamerika producerat angelägen forskning om Förintelsen i Polen, som tyvärr saknas helt och hållet i Szulcs bok. Om han skulle skänkt detta mörka kapitel i Polens historia mer utrymme hade insatserna från de polacker som tilldelats utmärkelser av det israeliska forsknings- och minnesinstitutet Yad Vashem för att ha hjälpt judar – fler än från något annat europeiskt land – framstått som än mer anmärkningsvärda. Hans bok hade då också kunnat ställas i motsats till den polska regeringens ovan nämnda utspel.

Stockholms universitet

OLOF BORTZ

Catarina Lundström, *Den goda viljan: Kvinnliga missionärer och koloniala möten i Tunisien och västra Jämtland* (Lund: Nordic Academic Press 2015). 262 s.

Historikern Catarina Lundström har tidigare bland annat skrivit böckerna *Fruars makt och omakt: Kön, klass och kulturarv 1900–1940* (2005) och *Göra jämställdhet: Trettio års erfarenheter från Jämtland* (2015). I *Den goda viljan* tar Lundström det kvinnliga missionsarbetet i Tunisien och västra Jämtland som utgångspunkt för att studera hur möten mellan kulturer och religioner förhåller sig till kolonialism och demokratisering i en tid av förändring. Den gemensamma nämnaren för missionsarbetet i boken är att det bedrevs via organisationen Kvinnliga Missions Arbetare (KMA), som startades i